

ЗАШТО ЈЕ СТУДЕНИЦА ПОСВЕЋЕНА СВ. БОГО- РОДИЦИ БЛАГОДЕТЕЛНИЦИ (ЕВЕРГЕТИДИ)

(Свршетак)

У Цариградском манастиру св. Богородице Евергетиде сигурно су монаси Немању лепо и у истини хришћански примили и прихватили, када се он доцније сећао тога манастира и слао му своје прилоге. И не само он, већ и његов најмлађи син Сава, свакако из љубави према оцу (а можда и из других побуда), чинио је прилоге томе манастиру; тако да су Немању и њега у манастиру уврстили међу ктиторе. О томе има потврда код Стефана Првовенчаног, Доментијана и Теодосија. Првовенчани казује како је Немања „оугодњникомъ... светымъ дари“ слао, па набрајајући у које све цркве и манастире, помиње и Св. Богородицу „въ і-єверьгештидѣ въ костанѣтинѣ градѣ“ (Šafařík, Památku, 1873, 9-10). Доментијан у Животу св. Саве (изд. Ђ. Даничић, 1865, 179-180) прича, како је Сава многа добротинства чинио црквама и сиромасима у Цариграду, па додаје: „паче же и къ прѣсветѣи и прѣчистѣи и величѣи цркъви светые богородице і-єверьготисе, рекыше благодательнице“. О односу Савином и Симеоновом према том манастиру Доментијан даје ове занимљиве и важне податке: „тоу же оустави помень родители-емъ своимъ и себѣ до съконъчины вѣка, и і-ещте си живоуштоу отьцоу іего светомоу Симеоноу, даста въ домъ светые благодательнице .в. къбла злата

и сребра; игдаже прииде светии Симеонъ новъ въ Светоую Гору, паче же и прѣжде того много добро сътвориста домоу светые богородице, и мѣртыгь отъ своѣго отъчства сътвори ста ката¹ лѣта, оба свѣтильника божиа въ двѣю тѣлеси ѣдиною мысль имоушта. светии же богоумны кирь Сава приздани-е сътвори къ светѣи цркви светые благодательнице, ѣлико трѣбовааше тоу въ манастири, и-еже и дньсь стоитъ на память светааго. и ѣлико прихождааше въ Цариградъ, вьсегда тоу обитѣль имѣаше, иако домъ истовый имѣ-е прорасль светые-е богородице светогорьскы-е, прѣвеликою милостию ѣе вьсегда въ домохъ и-е-е вьдвара-е се“ (стр. 180). Затим Доментијан прича, како је Сава једном био у том манастиру па му је ту нека „благовѣрна и благообразна“ жена, по заповести Божијој и св. Благодетелнице, казала да у Хиландару „въ ономъ мѣстѣ и ономъ“ има два скровишта сува злата. То је уствари била „сама прѣчистаја благодательница“, али Сава „за великои-е сьмѣрени-е того тако не авлаше“. И заиста, када се Сава вратио у Свету Гору, нашао је злато и пренео га у Хиландар. После тога направио је „велико посѣштени-е“ црквама светогорским и злато „оубогымъ разда и вьсѣмъ трѣбоуюштиимъ“. Сава наравно није заборадио ни Цариградски манастир св. Богородице Благодетелнице; њему је дао „прѣбольшоу честь“ (стр. 180—181). Код Доментијана се још на једном месту говори о Цариградској св. Богородици Евергетиди. Сава се враћао са свога другога пута по Истоку и дошао у Цариград. „И прѣжде пришѣдъ² поклони се прѣсветѣи благодательници, прѣчистѣи богородици и-евьрготиси. И отъ тоудоу иде вь срѣдоу града къ светому апостолоу Анѣдрѣи³, и тоу прѣбы потрѣбы творе светые-е сь маисторы царьскыими“ (стр. 328) Теодосије у Животу св. Саве (изд. Ђ. Даничић, 1860, 51—52) ово

¹ свакога (Rječnik hrv. ili srp. jezika IV, 1892—1897, 892).

² Значи, манастир св. Богородице Евергетиде био је изван цариградских зидина. Да је то тачно видети: А. Дмитриевскій, *op. cit.* XXXVI—XXXVII. — Манастир је „имао свој метох са црквом у престолници“ (П. Поповић на н.м. 37. Упор. Ј. Радонић, *Свети Сава и његово доба*, 1935, 18).

³ У нашим изворима још једном се помиње Цариградски манастир св. Андрије. У Даниловом зборнику стоји, да је ту монаховала краљица Симонида (изд. Ђ. Даничић, 1866, 161). Г. М. Ласкарис, *Византиске принцезе* (1926) 80 нап. 2 мисли да је то манастир у близини цркве св.

бележи: „и пришѣдъ въ свои наречени емоу монастырь въ домъ прѣчистые богоматере еургетице, си рѣчь благодѣтелнице, и тоу оубо съ штьцемъ иако ктитора наречена быста. много бо злато ис прѣва давша на въздвиженіе того монастыра, и причестіа и населеніа коупивша многа, и призыдавше таже трѣбоваахоу шбновленіа, сихъ ради иако свое ктиторе имѣхоу тые, и написанни съ прѣвыми поминати се. и тогда пакыи светыи много злата съ собою принесль имъ бѣше“. Теодосије затимъ прича, како је цар Алексије Сави дао „злато много“ да однесе „прѣподобномуу штьцоу“. Сава дође у манастир св. Богородице Евергетиде и све злато разда сиромасима. „Нѣкаа жена благошбразна и благоговѣина“ Сави тада говори о скровиштима злата „въ горѣ светѣи въ области“ његовог манастира. Њој је то наредио „богъ и того богомати евергетѣца“ (стр. 53—54). После смрти Симеонове Сава се сећа речи „благоговѣинные жены шне“, која је уствари била сама св. Богородица Благодетелница, али то Сава из смерности није говорио. Када нађе „богодарованное сребро и злато“, Сава „единоу честь оудаеъ въ Константинъ градъ монастыроу прѣсветые богородице евергетѣце“ (стр. 59-60). Теодосије такође прича о Савином доласку у Цариград при повратку с Истока и казује како Сава „въ нѣмже светымъ цркъвамъ поклонив се . . . , и въ монастыри прѣсветые богородице, еже евергетѣца нарицаема, въ многыи дньи покои полоучивъ, и всакіе же потрѣби и чѣстныи цркъвныи сосуди оустрааше, и светыхъ мошти присно изыскоуе, коуповаше“ (стр. 198).

Мокија, који је обновила крајем XIII века једна Симовидина рођака. Наравно, то је био женски манастир. Г. Ласкарис (с позивом на Диканжа) наводи да је познат само још један цариградски манастир св. Андрије, али је и он био женски. Какви би то „царски мајстори“ могли бити у женском манастиру? И како би у таквом једном манастиру Сава могао да „пребива“? (Г. Ст. Станојевић, Св. Сава, 1935, 89 пише да је Сава само „посетио манастир св. Андрије“, али оно „прѣбы“ шта значи друго него пребивати) Биће, дакле, да је ипак постојао још и један мушки манастир св. Андрије негде у средини Цариграда. И заиста Диканжа зна за још три цариградске цркве св. Андрије (Ducange, *Historia Byzantina, II Constantinopolis Christiana, Pars II* (1680), *liber IV*, p. 112). — За она два манастира која помиње г. Ласкарис Н. Кондаковъ, *Византійскія церкви и памятники Константинополя* (1886) 161 доказује да су уствари један исти манастир.

И Антоније, архиепископ новгородски, бележи Савино борављење у Цариградском манастиру св. Богородице Евергетиде. Он је био у Цариграду 1200 год. пре но што се замонашио, још као Добриња Андрејкович (или Јадрејкович). У његовом путопису, по наводу код Дмитријевског, налази се ово место: „А оттолѣ (т. е. отъ монастыря, гдѣ лежали мощи св. Стефана новаго) святая Богородица Вергетри метохіе... и въ этомъ монастыри жилъ Савва, сербскій, князь, егда изыде отъ святыхъ горы“.¹

Као што се већ могло видети из навода Јагићевог, храм Цариградског манастира св. Богородице Евергетиде био је Успење св. Богородице (Велика Госпојина). И Студеничка св. Богородица Евергетиде имала је исти храм. То се такође може узети као једна од потврда мога мишљења и мојих претпоставки.

Грађење Студенице из захвалности према св. Богородици Евергетиди не би био усамљен пример Немањиног подизања манастира и цркава из тих побуда. На сличан начин постали су и Ђурђеви Ступови код Новог Пазара. По изричном сведочанству Стефана Првовенчаног (Šafařik, Raštátku, 1873, 5) и Доментијана (изд. Даничић, 1865, 16—17), Немања их је сазидао из захвалности према св. Ђорђу, који му је испунио „вса прошеніа“ и који му је био „въ бѣдахъ помостъникъ“.²

И из доцнијих времена имамо сличних примера. Можда је Немањин потомак, краљ Стефан Урош III, подигао манастир Дечане и посветио га Пантократору (Вседржитељу) због Пантократоровог цариградског манастира. За време свога заточења у Цариграду Стефан је, по тврђењу Григорија Цамблака, пребивао „въ обитѣли всехъ бога и вседржителіа“ (Живот Стефана Дечанског, изд. Ј. Шафарик, Гла-

¹ А. Дмитриевскій, *op. cit.* XXXVII. Позива се на дело П. Савваитовъ, Путешествіе архіеп. новгород. Антонія въ Царыградъ (Спб. 1872), које је мени недоступно. — О Антонију дају корисних обавештења Енциклопедическій словарь — Брокгаузъ и Ефронъ, 2 (1890) 858 и, много краће, Большая Советская Энциклопедія III (1926) 94.

² Упор. В. Марковић, Православно монаштво (1920) 60; W. Petković, Eine Kirche Nemanjas (Studien zur Kunst des Ostens — Josef Strzygowski zum sechzigsten Geburtstag, 1923, 159); и В. Радвановић, Народна Енциклопедија I, 698.

сник XI, 1859, 50). Међутим, Данилов ученик прича да је цар Андроник II дао Стефану „јединоу полатоу царьских... въ прѣбывани-е“ (Животи краљева и архиепископа српских, изд. Ђ. Даничић, 1866, 163). Због тога г. М. Зечев ић, Живот и владавина Стевана Дечанског I (1903) 135—6 не придаје значаја тврђењу Цамблаковом. Он мисли да је то „Цамблаку дошло на ум јамачно отуда што је Дечански доцније своју задужбину Дечане подигао у славу св. Пантократора — богу оцу“. Види се да ни К. Јиречек, Историја Срба I² (1922) 257 не верује Цамблаку, код Цамблакову вест и не помиње, већ пише само по Даниловом ученику. Ст. Новаковић у своме чланку о Цркви Пантократоровој (Зејрек-дамији) у Цариграду (Балканска питања, 1906, 233—235) расправљао је о томе и рекао да му „сечини да нема разлога сумњати да је Стефан Дечански са својим синовима боравио у манастиру Пантократорову у Цариграду“. „Ко зна — писао је даље Новаковић — да ли и посвећење главне задужбине Стефана Дечанског, манастира Дечана, Пантократору није опет један стварни доказ у потврду“ Цамблаковог причања. (Упор. и М. Васић, Жича и Лазарица, 1928, 76).

Пре Велбушке Битке краљ Стефан Урош III молио се Св. Ђорђу у манастиру Старом Нагоричину и св. Јоакиму Сарандапорском у манастиру Сарандапору.¹ Св. Ђорђу Нагоричкому обећавао је да украси „светы образъ“ његов и да његовом храму приложи „многы-ѣ правды избрани-ѣ“. А св. Јоакиму Сарандапорском дао је „обѣтовани-ѣ велико“. (Животи краљева и архиепископа српских, изд. Ђ. Даничић, 1866, 181).

Карловачки родослов² бележи да је краљ Стефан Урош III после Велбушке Битке подигао цркву св. Вазнесења на оном месту на коме му је био шатор („тѣн'та“). То је црква

¹ Позивање св. Јоакима Сарандапорског у помоћ против Бугара несумњиво показује да њега нису сматрали за бугарског свеца. Упор. мој чланак О народности св. Јоакима Сарандапорског, објављен у београдском часопису Путу I (1933) 25—6.

² Љуб. Стојановић, Стари српски родослови и летописи (1927) 34. Тај је родослов постао између 1504 и 1520 год. (Ил. Руварац, О кнезу Лазару, 1888, 238). Стојановићева хронологија је нетачна (ibid. IX), јер Пећску припрату није подигао патријарх Макарије (1557—1574), већ само обновио или преправио.

Спасовица, чије се развалине налазе код данашњег Тустендила.¹

Архиепископ Данило II подигао је цркву св. Богородици.² „Тој-е бо бѣ надеждьныи рабъ — пише за Данила његов ученик —; многи-е бо напасти и безбожьныхъ заколениа избави и, иегда бѣ въ Светѣи Горѣ, и въ царьствоуюштемь градѣ Коньстантинѣ, и-егда шьствова тамо, вьса желаниа своа помоштию и-еи-е оулоучи“. Иако је раније био игуман хиландарски, Данило цркву није посветио Одигитрији хиландарској, већ је њу сазидао „въ име прѣсветыи-е, и-аже зовома Одигитри-а цариградська“. Он је у њој довео грчке монахе и у њој сакупио многе грчке књиге (Живота краљева и архиепископа, изд. Ђ. Даничић, 1866, 368—9). Због тога је г. М. Васић говорио о њој као о „Пећској школи за исправљање и поново превођење у првом реду црквених књига“ (у расправи Архиепископ Данило II, Прилози VI, 1926, 244) и називао је неком врстом богословије или духовне академије (у Жичи и Лазарици, 1928, 212). Г. Васићу се чинило да се тиме може објаснити и сам назив цркве — Одигитрија (Наставница).

Краљ Стефан Душан писао је 1340 год. Млетачкој Републици да је био тешко болестан и да сами лекари „totaliter de nostra convalescencia desperabant“. Краљ се тада заветовао „да ће у Јерусалиму подићи „ad honorem salvatoris solempnem ecclesiam et monasterium“, ако га Спаситељ „ab huiusmodi infirmitatis voragine liberaret“. „Cuius gratia impetrata — писао је даље краљ —, quod ore promissimus, intendimus ehequi per effectum per certos nostros nobiles, quos illuc cum magna quantitate pecunie intendimus transmandare“. Краљ је молио Републику да му уступи две галије за превоз властеле с новцем за извршење његових завета (S. Ljubić, Listine II, 1870, 75—76). Нема података на основу којих би се дало закључити шта је краља спречило да оствари своју намеру. За време те своје болести Стефан Душан

¹ Ђ. Ивановъ, Старински църкви въ юго — западна България (отпечатъкъ отъ Извѣстия на бълг. археолог. дружества III) 1912, 55—58. Упор. В. Марковић, ор. cit. 100 и Вл. Р. Петковић, Народна Енциклопедија IV, 285.

² Дозидана уз цркву св. Апостола у Пећи. О њој: В. Марковић, ор. cit. 101; М. Васић, ор. cit. 208—213 и Вл. Р. Петковић, а и на Енциклопедија III, 362—363

упућивао је своје молитве и св. Богородици. После оздрављења он је био пун побожне захвалности и према Богородици и штедро је даривао њене цркве и манастире. Тако је чинио све до краја свога живота. У његовој повељи цркви св. Богородице Перивлепте у Охриду стоје ове речи: „славимъ те, прѣчистаа Богородице, иже твоимъ неизреченимъ милосрѣдиемъ въздвигнувъ ме одъ одра болѣзни мое...“ (А. Соловјев, Одабрани споменици, 1926, 127). Ту повељу г. Соловјев ставља у јесен 1345 год., док је Ст. Новаковић, Законски споменици (1912) 672 њену хронологију одређивао с годинама 1342—1345. У повељи цара Стефана Душана Манастиру св. Богородице у Архиљевици каже се: „... и за помиловани-е царства ми Матере Божи-е, иже въздвигши отъ одра болѣзньнаго изволихъ принети дар сии къ тебѣ Богоматери“ (Ст. Новаковић, *op. cit.* 739). Та је повеља из 1354 год. Све тешкоће око њене хронологије нису отклоњене.

Господар зетски Иван Црнојевић заветовао се пред нерукотвореном Богородичном иконом у Лорету код Анконе, да ће подићи цркву Богородици, ако се она „умилосрди“ и врати га „у земљу отачаствија“ његовог. Богородица му је пружила помоћ, а он је испунио своје завете и подигао њој „въ славоу и въ хвалоу“ Цетињски манастир (Miklosich, *Monumenta Serbica*, 1858, 530—531. Упор. В. Марковић, *op. cit.* 150).

На крају ових својих разлагања желим да истакнем, да ми ни најмање не изгледа неразумљиво, зашто наши домаћи извори не износе из којих је разлога Немања посветио Студеницу св. Богородици Евергетиди и откуда потиче толика Немањина и Савина приврженост манастиру св. Богородице Евергетиде у Цариграду. Наши средњевековни писци нису писали историска дела у савременом смислу те речи, већ су састављали похвална житија, обично светитељска и ктиторска, па није ни чудо што су се добро чували да описују и такве догађаје као што је Немањина предаја Манојлу и његово бављење у Цариграду. А о томе би морали да говоре, да су хтели да нам ближе објасне Немањин и Савин однос према св. Богородици Евергетиди, као и подизање Студеничког манастира.

Ђорђе Св. Радојичић